

Attitudes Towards Individuals with Special Needs: Reflections from Social Work Students*

Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlar: Sosyal Hizmet Öğrencilerinden Yansımalar

Gülcan GÜL^{(1), (**)}, İsmail BARIŞ⁽²⁾

ABSTRACT

In this research, it is aimed to determine the attitudes of social work students studying at undergraduate level towards disabilities. The study was based on the general screening and relational screening model from quantitative research methods. The main universe of the study is social work students. In the research conducted by random sampling method, the sample size was determined as 374 within the 95% confidence interval. 397 students participated in the study voluntarily. The Interview Form (questionnaire) prepared by the researcher for the purpose of the study was shared online via Google Forms and SPSS 22.0 program was used to analyze the data obtained.. Statistical analyses such as Chi-square, Independent Sample T-test, one-way analysis of variance (ANOVA), frequency distributions, mean, percentage, standard deviation were performed by taking into account the socio-demographic characteristics of the students. As a result, the students' attitudes towards disabilities are generally positive.

Keywords: Social work, Disabled, Social Work Education, Attitude, Social worker

ÖZET

Bu araştırmada lisans düzeyinde öğrenim gören sosyal hizmet öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama ve ilişkisel tarama modeli esas alınmıştır. Çalışmanın ana evreni sosyal hizmet öğrencileridir. Tesadüfi (rastgele) örnekleme yöntemi ile yürütülen araştırmada % 95 güven aralığında örneklem büyüklüğü 374 olarak belirlenmiştir. Çalışmaya 397 öğrenci gönüllü olarak katılım göstermiştir. Araştırmacı tarafından çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan Görüşme Formu (anket) Google Formlar aracılığı ile online olarak paylaşılmış olup elde edilen verilerin analizi için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri dikkate alınarak Ki-kare, Bağımsız Örneklem T testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), frekans dağılımları, ortalama, yüzde, standart sapma gibi istatistiksel analizler yapılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin engellilere yönelik tutumları genel anlamda olumludur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal çalışma, Engelli, Sosyal hizmet eğitimi, Tutum, Sosyal hizmet uzmanı

** Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Sosyal Hizmet Uzmanı, T.C. Sağlık Bakanlığı Iğdır Dr. Nevruz Erez Devlet Hastanesi, gulcandoganshu@hotmail.com, 0009-0002-5769-2688

² Prof. Dr., İstanbul Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ismail.baris@uskudar.edu.tr, 0000-0001-8371-1243

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :22.07.2023
Accepted/Kabul :05.11.2023
Published/Yayımlama :30.11.2023

Cited/Atf:

Gül, G. & Barış, İ. (2023). Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlar: Sosyal Hizmet Öğrencilerinden Yansımalar, Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 3 (3), 169-178.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) 'nın hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü'ne göre üzerinde yaşamakta olduğumuz yeryüzünde farklı türlerde herhangi bir engele sahip olan 1.5 milyar insan vardır ve bu bireyler dünya üzerindeki nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturmaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Ülkemiz nüfusu içerisindeki engelli birey sayısı ise Ulusal Engelli Veri Sisteminde yayınlamakta olup bu sayı göz ardı edilemeyecek düzeyde yüksektir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde olan ve kamu kurum ve kuruluşlarındaki Engelli Sağlık Kurulu Raporlarını esas alan Ulusal Engelli Veri Sistemi'nde kayıtlı ve yaşamakta olan 1.097.307

* Bu makale çalışması, Gülcan Gül'ün Prof. Dr. İsmail BARIŞ danışmanlığında İstanbul Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Sosyal Hizmet Ana Bilim Dalı'nda 2023 yılında savunularak kabul edilen "Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

engelli kadın, 1.414.643 engelli erkek ve 775.012 ağır engelli kişi vardır (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Eylül 2022). Ayrıca önemli düzeyde de bu sisteme kayıtlı olmayan engelli bireylerin olduğu ve her geçen yıl bu sayının gittikçe artacağı düşünülmektedir.

Bütün bireylerin anne karnındayken veya sonrasında meydana gelen durumlardan dolayı engelli hale gelebileceği ve zaman içerisinde engelli birey sayısının gittikçe artıyor olması varsayıldığında engellilerin toplum içerisindeki konumu itibarıyla ciddi bir öneme sahip olduğu çıkarımı yapılabilir. Ancak tarihsel süreç içerisinde ve günümüzde bu gerçekliğin göz ardı edilmesi nedeniyle engelli bireyler yaşam içerisinde hep çeşitli risk ve sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır (Seyyar, 1998). Sanayileşme ve insan haklarının gelişimi ile birlikte engelli bireylerin sorunlarını ortadan kaldırarak topluma entegre olabilmeleri için hem ulusal hem de uluslararası düzeydeki kişi ve kurumlar tarafından yasal düzenlemeler yapılmış olup bu yasal düzenlemeler neticesinde engelli bireylere çeşitli haklar tanınmıştır (Çelik, 2019).

Ülkemizde engelli haklarına yönelik birçok alanda yasal düzenlemeler yapılmış olup engelli bireylere ve aile üyelerine yönelik bazı haklar verilmiştir (Çitil ve Üçüncü, 2018). Günümüzde kamu hastanelerinde yapılan heyet incelemesi sonucunda kurul tarafından verilen yetişkinler için engelli sağlık kurulu raporunda kişinin engel oranının (engelli olma miktarı) % 40 ve daha üstü olarak yazılması halinde; çocuklar için özel gereksinim raporunda ise en az %40 oranına denk gelecek biçimde yazılı olması halinde çocuk/yetişkin engelli kişiler ve aile üyeleri yasalarca belirlenmiş olan bu haklardan yararlanabilmekte olup bu kapsamdaki haklardan bazıları ise şunlardır; engelli kimlik kartı alımı, evde sağlık hizmeti alma, her ay verilen engelli aylığında faydalanma, bakım veren kişinin evde bakım ücreti alması, gelir vergisi indirimi, ÖTV istisnaları araç alma (ÖTV ödememe), KDV indirimi, özel eğitim kurumlarından faydalanma, ücretsiz taşıma hizmeti ile ulaşım, KYK bursuna hak kazanmada ve yurda yerleşmede öncelik hakkı, işyerlerindeki engelli kadrosunda çalışabilme, erken emekli olma hakkı, sağlık kurullarındaki tedavilerde SGK desteği, Genel Sağlık Sigortasından yararlanabilme, elektrik-doğalgaz gibi faturalarda indirim, hastaneler ve aile hekimliklerinde muayenede öncelik hakkı, e-devlet işlemlerinde işaret dili desteği (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Çeşitli yasal düzenlemeler yapılarak engelli bireylere bazı haklar tanınmış ve engelli bireylerin sorunları çözümlenmeye çalışılmış olmasına rağmen günümüzde halen engelli bireyler; sağlık sorunları, evlilik ve cinsel sorunlar, ekonomik sorunlar ve yoksulluk, istihdam, dışlanma ve ayrımcılık, eğitime ilişkin sorunlar, erişilebilirlik ve teknoloji, fiziksel çevre, ulaşım ve konut, siyasi yaşama katılımında sorunlar, rehabilitasyon alanlarında ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu sorunlar nedeniyle engelli bireylerin herhangi bir engeli olmayan bireylere göre birçok alanda dezavantajlı konumda olduğu düşünülmektedir (Ergüden, 2008).

Buldukları dezavantajlı konum itibarıyla insan haklarına dayalı olan sosyal hizmet mesleğinin uygulamalar yürüttüğü temel alanlarından birini dezavantajlı gruplardan olan engelli bireyler oluşturmaktadır (Ulusal, 2019). Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW) Genel Kurulu'na göre sosyal hizmet; "uygulamaya dayalı bir meslek ve sosyal değişim ve gelişimi, sosyal uyumu ve insanların güçlendirilmesini ve özgürleşmesini destekleyen akademik bir disiplindir" (IFSW, 2014). Sosyal hizmet; toplumsal yaşam içerisinde dezavantajlı durumda olan engelli bireylere hizmet verme; engelli bireylerin sorunlarını bütünsel bakış açısıyla ele alarak ortadan kaldırma, bu bireylerin sosyal işlevselliklerini sağlama, tedavi olmalarının önündeki engelleri kaldırma, yoksulluk içerisinde çıkarma, istihdam edilmelerini sağlama ve engelli bireylerin karşılaştığı ayrımcılık ve dışlanmanın önlenmesi amacı taşır (Tek vd., 2022). Sosyal hizmet mesleğinin temel hedeflerinden birinin engelli bireylerin insan haklarına dayalı ve adil bir toplum içerisinde yaşamalarını sağlamak olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının, engelli bireyin sosyal işlevselliğini arttırmayı, engellilerin yaşadığı sorunların nedenlerini ve kaynağını tüm boyutlarıyla bilmeyi ve çözüm noktasında ele almayı hedeflediği söylenebilir. Sosyal hizmet bilimsel ve mesleki doğası gereği engelli bireylerin haklarının korunması ve engelli bireylerin toplum içerisinde karşılaşılabileceği ayrımcılık, damgalanma, dışlanma, hak ve hizmetlerden engelli olmayan bireylerle eşit bir şekilde yararlanamama, yoksulluk, eğitimde fırsat eşitsizliği gibi birçok olası risk faktörlerini engelleyerek, engelli bireylerin iyilik halinin sağlanması noktasında kritik bir öneme sahiptir (Çamur Duyan, 2013).

Sosyal hizmet mesleğinin uygulayıcıları olan sosyal hizmet uzmanlarının gerekli tüm mesleki donanımını lisans eğitimi esnasında aldığı dersler ve uygulamalar sayesinde kazanması ve bunun sonucunda müracaatçısının sorunlarına gerekli hassasiyet ile yaklaşması dışında müracaatçısının sorunları için gerekli çözüm önerileri sunabilmesi gerektiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylere karşı olan tutum ve davranışlarının olumlu yönde gelişebilmesi noktasında sosyal hizmet eğitiminin önemli olduğu düşünülmektedir (Sheafor & Horejsi, 2016).

Sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylerin toplum içerisinde dezavantajlı konumda olduklarının farkında olmasının ve bu öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının mesleki uygulama sahasında engelli bireylerin hayatına yön verecek kararları etkileyeceği düşünüldüğünde sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının araştırılması ve bu konuda alanyazının zenginleştirilmesinin önemli olduğu sonucuna ulaşılabilir. Alanyazında konu ile ilgili bulunan araştırmalar incelendiğinde, İngiltere’de 2001 yılında yayınlanan ‘Öğrencilerin Engelli Bireylerin Topluma Dahil Edilmesi Konusunda Tutumları’ adlı araştırmanın olduğu; ülkemizde ise 2006 yılında ‘Üniversite Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi’, 2016 yılında ‘İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutum ve Davranışları’, 2018 yılında ‘Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi’, yine 2018 yılında ‘Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumları’, 2020 yılında ‘Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Malatya İl Örneği)’, 2021 yılında ‘Mardin Artuklu Üniversitesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi’ adlı çalışmaların mevcut olduğu, bu çalışmalarda genel olarak farklı bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının araştırıldığı görülmüştür (Schwartz ve Armony-Sivan, 2001; Açık ve Narinç, 2020; Açık vd., 2018; Altunhan vd., 2021; Bekir ve Şahin, 2006; Çakırcı Çalbayram vd., 2018; Gökçe vd., 2016). 2019 yılında ‘Sosyal Çalışmacıların Fiziksel Engelli Bireylerin Sorunlarına Yönelik Tutumları’ adlı çalışma ise sosyal çalışmacılar ile yapılmış olup sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarını belirleyen bir çalışmanın yapılmamış olduğu saptanmıştır (Ulusal, 2019). Sonuç olarak konu ile ilgili alanyazında mevcut olan araştırmalar incelenmiş ve araştırmaya dair yapılan alanyazın taramalarında konuya yakın olan bazı araştırmaların mevcut olduğu ancak sosyal hizmet bölümünü okuyan öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesine ilişkin kapsamlı bir çalışmanın yapılmadığı sonucu çıkarılmıştır. Bu araştırmanın yazım süreci devam ederken 2023 yılının Ocak ayında yayınlanan ‘Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Müracaatçı Olarak Engelli Bireylerle Çalışma Ve Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği’ adlı araştırmanın Gümüşhane Üniversitesi sosyal hizmet bölümünde okuyan 4. Sınıf öğrencileri ile yapılmış olduğu görülmüştür (Telli, 2023). Alanyazındaki ihtiyaç göz önünde bulundurularak belirlenen ‘Özel Gereksinimli Bireylere Yönelik Tutumlar: Sosyal Hizmet Bölümünden Yansımalar’ adlı bu çalışmada ise Türkiye’de devlet ve vakıf üniversitelerinde okuyan tüm sosyal hizmet öğrencileri evren olarak seçilmiş ve belirlenen örneklem çerçevesinde 397 öğrenci ile anket çalışması yapılmıştır.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları ele alınmış olup mesleki uygulamada engelli bireyler ile çalışacak olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin sınıf düzeyine, engellilere yönelik sosyal hizmet alanındaki uygulamaların yeterliğine yönelik görüşlere, ülkemizde engellilerle ilgili sosyal politika ve uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlere, içinde bulunduğumuz fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engelliler için yeterliliğine yönelik görüşlere, engellilerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alıp almaması yönündeki görüşlere, toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamalarına neden olup olmadığına yönelik görüşlere, engellilere sosyal yardımların yapılması veya iş hayatına aktif katılımlarının sağlanmasına yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumları etkileme durumu araştırılmıştır.

Çalışmada genel olarak “sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin bilgi düzeyleri ve engelli bireylere yönelik tutumlarının neler olduğu” problemi tartışılmıştır. Çalışmanın genel araştırma problemine bağlı alt problemleri ise şunlardır:

- Sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları genel anlamda nasıldır?
- Sosyal hizmet öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre engellilere yönelik tutumda bir farklılık var mıdır?

- Sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin görüşlerine göre engellilere yönelik tutumda bir farklılık var mıdır?

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden genel tarama ve ilişkisel tarama modeli esas alınmıştır. Genel tarama modelleri; “çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir” (Karasar, 2016). İlişkisel tarama modeli ise, seçilen değişkenler arasında ilişkinin tespiti ve düzeyinin belirlenmesi amacıyla yapılmaktadır (Karasar, 2016). Bu yöntem, çalışma konusuna (öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesine) perspektif sunması ve sosyo-demografik bilgiler ile engellilere yönelik tutum arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için tercih edilmiştir.

1.2. Evren ve Örneklem

Bu çalışmada araştırmanın ana evrenini üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim gören tüm sosyal hizmet bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Türkiye’de 46 Devlet ve 19 Vakıf Üniversitesi olmak üzere toplam 65 üniversitenin Sosyal Hizmet Bölümlerinde aktif öğrenci alımı vardır (YÖK ATLAS, 2021). Ayrıca Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi (YBYS) üzerinden alınan verilere göre, 2022 yılının Ekim ayı itibarıyla Türkiye’deki vakıf ve devlet üniversiteleri bünyesinde yer alan sosyal hizmet örgün lisans bölümlerinde okuyan öğrencilerin sayısı 16016’dır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, <https://istatistik.yok.gov.tr/>). Tesadüfi (rastgele) örnekleme yöntemiyle yürütülen bu çalışmada % 95 güven aralığında örneklem büyüklüğü 374 olarak saptanmış olup Görüşme Formuna katılım sağlayan gönüllü öğrenci sayısı 397’dir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Çalışma verileri, çalışmanın amacı doğrultusunda araştırmacı tarafından hazırlanan görüşme formunun (anket) Google Formlar kullanılarak online olarak paylaşılması yoluyla elde edilmiştir. İlk olarak öğrencilerin bilgilendirilmiş onamlarının alındığı görüşme formu temel olarak sosyo-demografik Bilgi Formunu içeren birinci bölüm, engellilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin soruları içeren ikinci bölüm ve Engellilere Yönelik Tutum Ölçeğini (ETÖ) içeren üçüncü bölümden oluşmaktadır.

1.3.1. Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Görüşme formunun birinci bölümünde Sosyo-demografik bilgi formu bulunmaktadır. Sosyo-demografik bilgi formunda; cinsiyet, yaş, okuduğu sınıf, ikamet şekli, ailede veya yakın çevrede engelli birey olma durumu, öğrenim hayatı boyunca engelli bir birey ile birlikte eğitim alma durumu, öğrenim hayatı boyunca engellilerle ilgili herhangi bir etkinlik veya çalışmaya dahil olma durumu, öğrenim hayatı boyunca engellilerle ilgili dahil olunan etkinlik veya çalışmaların engelli bireylere ilişkin duygu ve düşüncelere olan etkisi, mezun olduktan sonra engelli alanında çalışmayı düşünme durumu ve aylık bireysel toplam geliri içeren 10 adet soru sorulmaktadır.

1.3.2. Engellilerin Yaşadıkları Sorun Alanlarına İlişkin Araştırmacılar Tarafından Oluşturulan Sorular

Türkiye’de engelli bireylere yönelik sosyal hizmetler, sosyal politikalar, sağlık hizmetleri, toplumun engellilere yönelik bakış açısı ve engellilere yönelik sosyal yardımlar bakımından yaşanan sorunlara ilişkin sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin görüşlerine dair sorular bu bölümde yer almaktadır. Bu bölümde toplamda engellilerin yaşadıkları sorunlara ilişkin 8 adet soru sorulmaktadır.

1.3.3. Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (ETÖ)

Engellilere Yönelik Tutum Ölçeği (ETÖ), 2008 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresince yapılan ‘Toplum Özürlülüğü Nasıl Anlıyor?’ araştırması kapsamında Sema Kaner, Selahiddin Öğülmüş, Şener Büyükköztürk, Zehra Dökmen ve Hilmi Daşdemir isimli araştırmacıların uğraşları ile geliştirilmiştir. Ölçek, 43 maddeli 5’li likert türü bir ölçek olup katılımcılar sorulara katılma durumlarına uygun bir şekilde “tamamen katılıyorum” (5), “katılıyorum” (4), “kararsızım” (3), “katılmıyorum” (2) “kesinlikle katılmıyorum” (1) seçeneklerinden birini işaretlemektedir. Ölçekteki olumsuz maddeler ters çevrilerek puanlanmaktadır. Ölçekten yüksek puan almak, engellilere yönelik olumlu tutumları

ifade etmektedir. Ölçeğin tümünden alınabilecek en düşük ve en yüksek puanlar 43 ile 215 arasında değişmektedir (ÖZİDA, 2008).

1.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamındaki hazırlanan görüşme formu (anket) ise 61351342/KASIM 2022-06 sayılı etik kurul onayından sonra google formlar aracılığıyla online olarak hazırlanmış ve katılımları için ilgili sosyal hizmet bölümlerindeki öğrencilere internet ortamında ulaşılmıştır. 28.12.2022 ve 10.01.2023 tarihleri arasında gönüllü katılım gösteren öğrencilerin anketleri doldurmasıyla birlikte veri toplama süreci bitmiştir.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerin analizi için SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22.0 programı kullanılmış olup veri hazırlandıktan sonra veriler programa işlenmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri dikkate alınarak verilerin normallik dağılım değerlerine göre parametrik testlerden Tek Yönlü Varyans Analizi ve ortalama, yüzde, standart sapma gibi istatistiksel analizler yapılmıştır. Sonuçlar %95 güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

2. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırma kapsamında derlenen verilerden elde edilen bulgular yer almaktadır.

Tablo 1. ETÖ ölçeğinde sınıf düzeyi bazlı dağılım

	N	%	Σ	SS	ANOVA Testi		
					F	p	Anlamlı fark
Okuduğu Sınıf							
1. Sınıf	138	34,8	179,2101	22,75848	4,098	,007	2<3 2<4
2. Sınıf	102	25,7	176,9314	25,23327			
3. Sınıf	96	24,2	185,6146	23,53961			
4. Sınıf	61	15,4	187,2131	17,67212			

Tablo 1’de yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun sınıf düzeylerine göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p < 0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, sınıf düzeyine bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılığın, 2. Sınıf öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının 3. ve 4. Sınıf öğrencilerine göre daha düşük olmasından kaynaklandığı saptanmıştır ($p < 0,05$).

Tablo 2. Engellilere yönelik sosyal hizmet alanındaki uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

	N	%	ANOVA Testi		
			F	p	Anlamlı fark
Engellilere Yönelik Uygulamaların Yeterliliği					
ETÖ Evet, yeterli düzeydedir	32	8,1	5.131	,006	1<3
Kararsızım	76	19,1			
Hayır, yeterli düzeyde değildir	289	72,8			

Tablo 2’de yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının yeterliliğine yönelik görüşlerine göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p < 0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, engellilere yönelik sosyal hizmet alanındaki uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılığın kaynağı; engellilere yönelik sosyal hizmet alanındaki uygulamaların yeterli düzeyde olmadığını düşünen öğrencilerin

engellilere yönelik tutumlarının bu uygulamaların yeterli düzeyde olduğunu düşünen öğrencilerden daha yüksek olmasıdır ($p<0,05$).

Tablo 3. Ülkemizde engellilerle ilgili sosyal politika ve uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

		N	%	ANOVA Testi		
				F	p	Anlamlı fark
Sosyal Politikaların Yeterliliği						
ETÖ	Evet, yeterli düzeydedir	29	7,3	9,009	,000	1<3 2<3
	Kararsızım	98	24,7			
	Hayır, yeterli düzeyde değildir	270	68,0			

Tablo 3'te yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun ülkemizde engellilerle ilgili sosyal politika ve uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlere göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, ülkemizde engellilerle ilgili sosyal politika ve uygulamaların yeterliliğine yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılık; ülkemizde engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif olarak katılabilmesine yönelik geliştirilmiş olan sosyal politikaların ve uygulamaların yeterli düzeyde olduğunu düşünen ve kararsız olan öğrencilerin bu sosyal politika ve uygulamaların yeterli düzeyde olmadığını düşünenlere göre engelli bireylere yönelik tutumlarının daha düşük olmasından kaynaklanmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 4. İçinde bulunduğumuz fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engelliler için yeterliliğine yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

		N	%	ANOVA Testi		
				F	p	Anlamlı fark
Fiziksel Çevre Ve Altyapı Sistemlerinin Yeterliliği						
ETÖ	Evet, yeterli düzeydedir	33	8,3	11,363	,000	1<3 2<3
	Kararsızım	76	19,1			
	Hayır, yeterli düzeyde değildir	288	72,5			

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun içinde bulunduğumuz fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engelliler için yeterliliğine yönelik görüşlere göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, içinde bulunduğumuz fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engelliler için yeterliliğine yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılık; içinde bulunduğumuz fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engelli bireylerin erişilebilirlik sorunları dikkate alındığında engellilerin aktif hareket edebilmesi için yeterli düzeyde olduğunu düşünen ve bu konuda kararsız kalan öğrencilerin fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin engellilerin aktif hareket edebilmesi için yeterli düzeyde olmadığını düşünenlere göre engelli bireylere yönelik tutumlarının daha düşük" olmasından kaynaklanmaktadır ($p<0,05$).

Tablo 5. Engellilerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alması gerektiğine yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

		N	%	ANOVA Testi		
				F	p	Anlamlı fark
Yaşanılan Sorunların Ele Alınması Ve Çözüm Arayışlarında Engelli Bireylerin Yer Alması						
ETÖ	Evet, düşünüyorum	337	84,9	21,377	,000	1>2 1>3
	Kararsızım	38	9,6			
	Hayır, düşünmüyorum	22	5,5			

Tablo 5'te yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun engellilerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alıp almaması yönündeki görüşlere göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, engellilerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alıp almaması yönündeki görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılığın kaynağı; engelli bireylerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alması gerektiğini düşünen öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının, engelli bireylerin yer almaması gerektiğini düşünen ve bu konuda kararsız kalan öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarından daha yüksek olmasıdır ($p<0,05$).

Tablo 6. Toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına neden olup olmadığına yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

	N	%	ANOVA Testi		
			F	p	Anlamlı fark
Toplumun Yapısı Ve Bakış Açısının Engellilerin Toplum İçerisinde Sorun Yaşamasına Sebebiyeti					
ETÖ Evet, düşünüyorum	301	75,8	9,940	,000	1>2
Kararsızım	47	11,8			
Hayır, düşünmüyorum	49	12,3			

Tablo 6'da yer alan bulgulara göre engellilere yönelik tutumun toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına neden olup-olmadığına yönelik görüşlere göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına neden olup olmadığına yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanmaması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılığın kaynağı; içerisinde yaşadığımız toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına sebep olduğunu düşünen öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının, bu konuda kararsız olan ve toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına sebep olmadığını düşünen öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarından daha yüksek olmasıdır ($p<0,05$).

Tablo 7. Engellilere sosyal yardımların yapılması veya iş hayatına aktif katılımlarının sağlanmasına yönelik görüşlerin ETÖ ölçeğinden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

	N	%	ANOVA Testi		
			F	p	Anlamlı fark
Engellilere Yapılacak Sosyal Yardımlar					
ETÖ Sosyal yardımlar yapılmalıdır	30	7,6	8,479	,000	1<2
Engellilerin iş hayatına aktif olarak katılımı sağlanmalıdır	136	34,3			
Her ikisi de	231	58,2			

Tablo 7'de verilen bulgulara göre engellilere yönelik tutumun engellilere sosyal yardımların yapılması veya iş hayatına aktif katılımlarının sağlanmasına yönelik görüşlere göre dağılımı incelendiğinde, Levene test sonuçlarına göre varyansların homojenliğinin sağlanmadığı görülmüştür ($p<0,05$). Gerçekleştirilen Anova analizine göre, engellilere sosyal yardımların yapılması veya iş hayatına aktif katılımlarının sağlanmasına yönelik görüşlere bağlı olarak engelli bireylere yönelik tutumda farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın tespit edilmesi amacıyla da post-hoc analizine başvurulmuştur. Varyansların eşitliğinin sağlanması dolayısıyla gerçekleştirilen Games-Howell test sonuçlarına göre bu farklılığın kaynağı; engellilere sosyal yardımların yapılması gerektiğini düşünen öğrencilerin engellilerin iş hayatına aktif olarak katılmasının sağlanması gerektiğini düşünen ve her iki seçeneğin de olması gerektiğini düşünen öğrencilerden engellilere yönelik tutumunun daha yüksek olmasıdır ($p<0,05$).

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma ile üniversitelerin sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda sosyal hizmet öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi için Engellilere Yönelik Tutumlar Ölçeği (ETÖ) kullanılmıştır.

İngiltere’de 2001 yılında yayınlanan ‘Öğrencilerin Engelli Bireylerin Topluma Dahil Edilmesi Konusunda Tutumları ’adlı araştırma; sosyal hizmet, hukuk, doğa bilimleri ve sosyal bilimler öğrencileri ile yapılmış olup araştırmada sosyal hizmet öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının diğer öğrencilere kıyasla daha olumlu olduğu saptanmıştır (Schwartz ve Armony-Sivan, 2001). Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü 4. Sınıf öğrencileri ile yapılan bir araştırmada da öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının genel olarak olumlu olduğu belirlenmiştir (Telli, 2023). İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi Öğrencileri ile 2015 yılında yapılan başka bir çalışmada benzer şekilde öğrencilerin engelli bireylere yönelik olumlu tutumları olduğu tespit edilmiştir (Gökçe vd., 2016). Bu araştırmamızda da literatüre paralel şekilde bir sonuca varılmış olup araştırmada elde edilen veriler üzerinden yapılan istatistiksel analizler sonucunda ölçekten alınan toplam puanın 4 puan üzerinde olduğu, bu puan dikkate alınarak ölçeğin geneli açısından yapılan değerlendirmede ise öğrencilerin engellilere yönelik tutumlarının genel olarak olumlu yönde olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya katılan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumları okuduğu sınıf düzeyi bakımından değerlendirildiğinde 3. ve 4. Sınıf öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının 1. Ve 2. Sınıflara göre daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan öğrencilerden ülkemizde engellilere yönelik sosyal hizmet alanındaki uygulamaların yeterli düzeyde olmadığını düşünenlerin engellilere yönelik tutumları, bu uygulamaların yeterli düzeyde olduğunu düşünenlerden daha olumlu düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde ülkemizde engelli bireylere yönelik düzenlenen sosyal politikaların, fiziksel çevre ve altyapı sistemlerinin yeterli düzeyde olmadığını düşünen öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumları, yeterli düzeyde olduğunu düşünenlerden daha olumlu düzeydedir. Yapılan bir başka tespit ise engelli bireylerin yaşadıkları sorunların ele alınması ve çözüm arayışlarında engelli bireylerin yer alması gerektiğini düşünen öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının daha olumlu olmasıdır. Bununla birlikte içerisinde yaşadığımız toplumun yapısı ve bakış açısının engellilerin toplum içerisinde sorun yaşamasına sebep olduğunu düşünen öğrencilerin engelli bireylere yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca araştırmamıza katılan sosyal hizmet bölümünü okuyan öğrencilerin birçoğu engellilere sosyal yardımların yapılmasını değil engelli bireylerin iş hayatında aktif olarak var olması gerektiğini savunmaktadır.

Sonuç olarak dezavantajlı gruptan olan engelli bireyler ile mesleki hayatlarında çalışacak olan sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin engelli bireylerle alakalı dersler almalarının sağlanması ve bu öğrencilerde engelli bireylerin yaşadıkları sorunlara ilişkin farkındalık oluşturmak oldukça önemlidir. Bununla birlikte, engelli bireylerin haklarına yönelik olarak sosyal politikalar ve sosyal hizmetler geliştirilmeli, engelli bireyler için düzenlenecek politikalar ve uygulamalarla bu bireylerin karşılaştıkları sorunlar çözüme kavuşturulmalı ve engellilerin toplumsal hayata aktif katılımının önündeki engeller kalkmalıdır. Özellikle de engelli bireylerin sorun yaşadığı erişilebilirlik ve daha birçok alandaki problemler giderilmedikçe engellilik sorunu tamamen ortadan kaldırılamaz (Ergüden, 2008). Ayrıca bu konuda yapılacak düzenlemelerin sosyal hizmetin yaklaşımları, sistemleri ve etik ilkeleri ile desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Üsküdar Üniversitesi Girişimsel Olmayan Araştırmalar Etik Kurulu Başkanlığı’ndan 30.11.2022 tarih ve 61351342/KASIM 2022-06 sayılı etik onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Bu araştırmaya her iki yazar da eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açak, M. & Nariç, Ç. (2020). Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi (Malatya İl Örneği). *GERMENİCA Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1), 18-27.
- Altunhan, A., Bayer, R., & Açak, M. Z. (2021). Mardin Artuklu Üniversitesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 4(1), 61-70.
- Attepe Özden, S. (2020). Engellilik İle İlgili Modeller. M. Tekindal & S. Attepe Özden (Ed.), *Engellilik Alanında Sosyal Hizmet Kuram ve Uygulamaları* içinde (s. 33-42). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Budak, M. M. (2022). *Pozitif Ayrımcılık İlkesi Işığında Engelli İstihdamı Ve Engellilerin Hakları*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖKTEZ. (732130)
- Çakırer Çalbayram, N. , Aker, M. N. , Akkuş, B. , Durmuş, F. K. & Tutar, S. (2018). Sağlık Bilimleri Fakültesi Öğrencilerinin Engellilere Yönelik Tutumları. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7 (1): 30-40.
- Çamur Duyan, G. (2013). Özürlülerle Sosyal Hizmet. H. Acar, N. Negiz ve E. Akman (Ed.), *Sosyal Politika ve Kamu Yönetimi Bileşenleriyle Sosyal Hizmet Temelleri ve Uygulama Alanları* içinde (s.265-278). Ankara: Maya Akademi Yayıncılık.
- Çelik, F. (2019). Bedensel Engellilerde Sosyal Dışlanma ve Benlik Saygısı İlişkisi: Adıyaman İli Örneği, (Yüksek Lisans Tezi). YÖKTEZ. (602372)
- Çitil, M. & Üçüncü, M. K. (2018). Türkiye'de Engelli Hakları ve Engelliler Hukuku'nun Durumu. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, (35):233-278.
- Dünya Sağlık Örgütü (2011). *Dünya Engellilik Raporu*. <https://www.engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/D%C3%BCnya-Engellilik-Raporu-2011.pdf> adresinden 01.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Ergüden A. D. (2008). *Sosyal Dışlanma Açısından Bedensel Engelli Bireylerin Yaşantılarının İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖKTEZ. (254823)
- Karademir, T., Açak, M., Türkçapar, Ü., & Eroğlu, H. (2018). Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Zihinsel Engellilere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Beden Eğitimi Ve Spor Bilimleri Dergisi*, 20(3), 103-112.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 35. Basım. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özürlüler İdaresi Başkanlığı (ÖZİDA). (2008). Toplum özürlülüğü nasıl anlıyor?. <https://www.aile.gov.tr/media/42389/how-society-perceives-persons-with-disabilities.pdf> adresinden 13.10.2022 tarihinde alınmıştır.
- Schwartz, C., & Armony-Sivan, R. (2001). Students' attitudes to the inclusion of people with disabilities in the community. *Disability & Society*, 16(3), 403-413.
- Seyyar, A. (1998). *Dünden Bugüne Özürlülerin Yaşama Hakkı*. Sosyal Siyaset Kürsüsü. http://www.sosyalsiyaset.net/documents/dunden_bugune.htm adresinden 23.12.2022 tarihinde alınmıştır.
- Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2016). *Sosyal Hizmet Uygulaması Temel Teknikler ve İlkeler*. (Çev. Bilgen, A. ve diğerleri). Ankara. Nika Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi: 2012)
- Şahin H. & Bekir H. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının Belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(3):767-779.
- Tek, S., Çobanoğlu, A., Çelik, F.C. ve Küçükkaya, Ş. (2022). Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar: Azınlıklar. H. Doğan (Ed.), *Sosyal Hizmette Dezavantajlı/Risk Altındaki Gruplar II* içinde (s.39-41). Ankara: Nika Yayınevi.
- Telli, H. (2023). *Sosyal Hizmet Bölümü Öğrencilerinin Müracaatçı Olarak Engelli Bireylerle Çalışma Ve Engelli Bireylere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). YÖKTEZ, (784903).
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2022, Eylül). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. https://www.aile.gov.tr/media/120191/eyhgm_istatistik_bulteni_eylul2022.pdf adresinden 02.01.2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). Sıkça Sorulan Sorular. <https://www.aile.gov.tr/sss/engelli-ve-yasli-hizmetleri-genel-mudurlugu/kamuda-memur-ve-isci-olarak-istihdam/> adresinden 25.11.2023 tarihinde alınmıştır.

- Ulusal, F. (2019). Sosyal Çalışmacıların Fiziksel Engelli Bireylerin Sorunlarına Yönelik Tutumları (Yüksek Lisans Tezi). YÖKTEZ. (548614)
- Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), (2014). *Sosyal Hizmetin Küresel Tanımı*. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden 04.01.2023 tarihinde alınmıştır.
- World Health Organization (1981). *Disability, Prevention and Rehabilitation*. http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/40896/WHO_TRS_668.pdf?sequence=1 adresinden 25.11.2022 tarihinde alınmıştır.
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi. Sosyal Hizmet Bölümünde Okuyan Öğrenci Sayıları. <https://istatistik.yok.gov.tr/>
- Yükseköğretim Program Atlası (YÖK ATLAS). Sosyal Hizmet Bölümünde Lisans Düzeyinde Öğrenci Alan Üniversiteler. <https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-anasayfa.php>